

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.1.19>

ДЕМОКРАТІЯ ЯК ДИНАМІЧНИЙ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ ФЕНОМЕН: ОСНОВОПОЛОЖНІ ЗАСАДИ

Берч В.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства*

*Ужгородського національного університету,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3837-4724>
e-mail: nikakv@gmail.com*

Берч В.В. Демократія як динамічний політико-правовий феномен: основоположні засади.

У науковій статті розглянуто основоположні засади функціонування демократії як динамічного політико-правового феномена.

Встановлено, ставлення до функціонування демократії тісно пов'язане з довірою населення до національного уряду. Люди, які задоволені тим, як працює демократія в їхній країні, також схильні стверджувати, що вони довіряють національному уряду робити те, що є правильним для країни. Враховуючи це, глобальний розподіл довіри до національних урядів дуже схожий на ставлення до політичної системи в цілому.

Визначено, громадська прихильність до представницької демократії є найвищою в країнах із добре функціонуючою демократією. Індекс демократії The Economist Intelligence Unit є одним з показників демократичності країни.

Зауважено, у багатьох країнах партійність має значний вплив на ставлення до функціонування демократії. Люди, які ідентифікують себе з нинішньою правлячою партією або партіями, значно більше задоволені своєю політичною системою, ніж ті, хто підтримує опозицію або не ідентифікує себе з жодною політичною партією.

Резюмовано, демократія є постійно змінним, динамічним феноменом. Її ключові компоненти – багатопартійність та змагальність; доступ опозиції до ЗМІ; інклюзивність виборчого права; справедливість і нейтральність виборчого процесу – трансформуються як і інші виміри демократії, такі як громадянські свободи, верховенство права, антикорупційне законодавство, участь громадянського суспільства в управлінні державними справами тощо. Така безперервна варіація змушує змінювати усталені підходи щодо класифікації правових режимів, які потрапляють у сферу неоднозначності, де багатопартійна виборча конкуренція є справжньою та жорстокою, але має певні вади.

Визначено, жодна система багатопартійної конкуренції не є абсолютно справедливою та відкритою. Деякі багатопартійні виборчі системи явно не витримують тесту на демократію, інші мають серйозні недоліки, які, тим не менш, не заперечують їх загального демократичного характеру.

Ключові слова: демократія, представницька демократія, правовий режим, виборчий процес, політичні партії, нормативно-правове регулювання, державна влада, громадянське суспільство, індекс EIU.

Berch V.V. Democracy as a dynamic political and legal phenomenon: fundamental principles.

The scientific article examines the fundamental principles of the functioning of democracy as a dynamic political and legal phenomenon.

It has been established that the attitude towards the functioning of democracy is closely related to the trust of the population in the national government. People who are satisfied with the way democracy works in their country are also more likely to say that they trust the national government to do what is right for the country. Given this, the global distribution of trust in national governments is very similar to attitudes toward the political system as a whole.

It has been determined that public commitment to representative democracy is highest in countries with well-functioning democracies. The Democracy Index of The Economist Intelligence Unit is one of the indicators of a country's democracy.

It is noted that in many countries, party affiliation has a significant impact on the attitude towards the functioning of democracy. People who identify with the current ruling party or parties are significantly more satisfied with their political system than those who support the opposition or do not identify with any political party.

In summary, democracy is a constantly changing, dynamic phenomenon. Its key components are multipartyism and competitiveness; access of the opposition to mass media; inclusiveness of the right to vote; the fairness and neutrality of the electoral process are transformed, as are other dimensions of democracy, such as civil liberties, the rule of law, anti-corruption legislation, the participation of civil society in the management of state affairs, etc. Such continuous variation forces a change in established approaches to the classification of legal regimes, which fall into a realm of ambiguity where multiparty electoral competition is real and fierce, but with certain flaws.

It has been determined that no system of multi-party competition is absolutely fair and open. Some multi-party electoral systems clearly fail the test of democracy, others have serious flaws that do not, however, negate their overall democratic character.

Key words: democracy, representative democracy, legal regime, electoral process, political parties, legal regulation, state power, civil society, EIU index.

Постановка проблеми. Більшість підходів до класифікації правових режимів ґрунтуються на постійному вимірюванні ключових змінних (таких як політичні права відповідно до шкали *Polity*, або особисті права та свободи відповідно до градації шкали *Freedom House*), разом із встановленням дещо довільної граничної межі для відокремлення демократій від недемократій [1].

Зважаючи на нестабільність і застій демократій та поступовий занепад демократії в тому, Томас Карозерс назвав деякі держави країнами «сірої зони», які не піддаються однозначному підходу щодо їх класифікації як таких, що є демократичними [2].

Окрім зазначеного, ставлення до функціонування демократії тісно пов'язане з довірою населення до національного уряду. Люди, які задоволені тим, як працює демократія в їхній країні, також схильні стверджувати, що вони довіряють національному уряду робити те, що є правильним для країни. Враховуючи це, глобальний розподіл довіри до національних урядів дуже схожий на ставлення до політичної системи в цілому. Люди в регіонах Азіатсько-Тихоокеанського регіону та Африки на південь від Сахари більш позитивно ставляться до свого національного уряду, ніж інші в усьому світі, тоді як громадськість на Близькому Сході, в Латинській Америці та Південній Європі налаштована особливо негативно.

Проблематика, котра є предметом здійсненого дослідження є актуальною та має теоретико-прикладну цінність.

Стан опрацювання. Проблематика аналізу демократії як динамічного політико-правового феномена була предметом дослідження таких учених як: М. Баймуратов, Ю. Барабаш, О. Батанов, Ю. Бисага, Д. Белов, О. Бориславська, М. Гаврилов, Ю. Гоцуляк, І. Жаровська, А. Заєць, О. Колодій, О. Лотюк, А. Крусян, О. Марцеляк, Ю. Мірошниченко, М. Онішук, В. Погорілко, О. Скрипнюк, О. Совгіря, П. Стецюк, О. Тодика, Ю. Тодика, В. Федоренко, О. Фрицький, Ю. Шемшученко, П. Шляхтун, О. Щербанюк, А. Янчук та ін.

Метою статті є дослідження основоположних засад функціонування демократії як динамічного політико-правового феномена.

Виклад основного матеріалу. Щоб перевірити підтримку громадськістю представницької демократії над недемократичними альтернативами, дослідники Річард Вайк, Кеті Сіммонс, Брюс Стокс і Джанелл Феттерольф побудували індекс прихильності до представницької демократії (індекс не включає запитання про пряму демократію).

Респонденти позиціонуються як «віддані демократи», якщо вони підтримують систему, в якій керують обрані представники, але не підтримують правління сильного лідера чи військових (тобто недемократичні форми правління). Респонденти, які вважають, що представницька демократія – це добре, але також підтримують принаймні одну недемократичну форму правління, класифікуються як «менш віддані демократи». А тих, хто не підтримує представницьку демократію, а натомість підтримує принаймні одну недемократичну форму правління, класифікують як «недемократів».

Приблизно чверть людей (у середньому 23%) у 38 опитаних країнах є відданими демократами. Приблизно вдвічі більше (в середньому 47%) менш відданих демократів. Відносно небагато (13%) є недемократичними. Невелика частка (8%) не підтримує жодну з цих форм правління.

Прихильність представницькій демократії найсильніша в Північній Америці та Європі. У середньому 37% у 10 опитаних країнах Європейського Союзу, а також 40% у Сполучених Штатах і 44% у Канаді підтримують демократію, відкидаючи недемократичні форми правління. Австралія є єдиною країною за межами Північної Америки та Європи, де принаймні чотири з десяти вважаються відданими демократами.

Швеція (52%) демонструє найсильніший рівень прихильності з усіх опитаних країн, де приблизно половина дотримується такої думки. Натомість у Росії (7%) найнижчий відсоток відданих демократів [3].

27% респондентів на Близькому Сході та в Північній Африці класифікується як віддані представницькій демократії. У цьому регіоні ізраїльтяни (36%) та йорданці (33%) наймовірніше нададуть перевагу демократії недемократичним формам правління. Але приблизно кожен п'ятий або менше відданий представницькій демократії в Латинській Америці (середній показник 19%), країнах Африки на південь від Сахари (середній показник 18%) та Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (середній показник 15%).

Загалом громадська прихильність до представницької демократії є найвищою в країнах із добре функціонуючою демократією. Індекс демократії The Economist Intelligence Unit (далі – EIU) є одним з показників демократичності країни.

Індекс EIU оцінює країни від 0 до 10, де 0 означає авторитарний режим, а 10 означає повну демократію. Рейтинг базується на 60 показниках ефективності країни в п'яти категоріях: виборчий процес і плюралізм, громадянські свободи, функціонування уряду, політична участь і політична культура.

Індекс EIU тісно корелює з вищезгаданою класифікацією Pew Research Center відданих демократів. Наприклад, Нідерланди займають вищий рейтинг за індексом EIU з оцінкою 8,8, а 47% голландців можна назвати відданими прихильниками представницької демократії. Між тим, індекс демократії в Нігерії становить 4,5, і лише 11% нігерійців відповідають критеріям відданих демократів.

У багатьох країнах партійність має значний вплив на ставлення до функціонування демократії. Люди, які ідентифікують себе з нинішньою правлячою партією або партіями, значно більше задоволені своєю політичною системою, ніж ті, хто підтримує опозицію або не ідентифікує себе з жодною політичною партією. Наприклад, у США 68% людей, які ідентифікують себе з Республіканською партією, кажуть, що вони задоволені своєю демократією, тоді як лише 40% американців, які не ідентифікують себе з Республіканською партією, кажуть те саме.

Партійні розбіжності щодо функціонування демократії особливо великі в Європі. З 10 опитаних країн регіону шість громадян демонструють розрив у задоволенні демократією принаймні на 20 процентних пунктів між тими, хто ототожнює себе з правлячою партією або партіями, і тими, хто не ідентифікує себе. За межами Європи партизанські підрозділи з цього питання найбільші у Венесуелі (43 бали), Ізраїлі (39) і Нігерії (38).

Проте 14% стверджують, що вони *дуже* довіряють своєму національному уряду. Хоча цей відсоток є досить низьким, 5% або менше громадськості висловлює такий рівень довіри до свого національного уряду в 10 із 37 країн, яким поставили запитання: Іспанія, Чилі, Перу, Франція, Південна Корея, Бразилія, Мексика, Ліван, Італія і Греція.

Як і у випадку із задоволенням рівнем демократії, ставлення до національного уряду є глибоко партійним. У 30 з 37 країн люди, які ідентифікують себе з правлячою партією, висловлюють більше довіри до уряду, ніж ті, хто не ідентифікує себе з керівною партією. У 13 країнах партійний розрив становить 30 процентних пунктів і більше.

Іншим ключовим політичним фактором ставлення до національного уряду в Європі є підтримка популістських партій. У багатьох європейських країнах, де зростання популістських настроїв перевернуло традиційну політичну динаміку, люди, які мають прихильне ставлення до популістських партій, значно більш скептично ставляться до національного уряду, ніж ті, хто має неприхильне ставлення до цих партій. Крім того, велика різниця в довірі між прихильниками популістської партії та їхніми співвітчизниками полягає в тому, що вони «зовсім не довіряють» уряду.

Громадськість, яка пережила вищий рівень економічного зростання за останні п'ять років, як правило, більше довіряє своєму національному уряду в тому, що він робить правильні речі для своєї країни. Наприклад, в Індії, де з 2012 року економіка зросла в середньому на 6,9%, 85% довіряють своєму національному уряду. Тим часом лише 26% італійців довіряють своєму уряду; їх економіка скоротилася за останні п'ять років (середнє зростання ВВП -0,5%).

Ця закономірність проявляється і на індивідуальному рівні. У кожній країні люди, які кажуть, що економіка йде добре, швидше довірять своєму національному уряду, ніж ті, хто каже, що економіка погана. У 29 із 37 країн, яким було задано запитання, розрив довіри між тими, хто задоволений економікою, і тими, хто незадоволений, становить щонайменше 20 процентних пунктів. Як і у випадку з партійними розбіжностями щодо цього питання, європейські країни, як правило, мають одні з найбільших розбіжностей між тими, хто вважає економіку хорошою, і тими, хто так не вважає [4].

Ефект представницької демократії полягає в тому, щоб уточнювати та розширювати погляди громадськості, пропускаючи їх через обрану групу громадян, чия мудрість може найкраще розпізнати справжні інтереси своєї країни (Джеймс Медісон) у Федералістські документи № 10 у 1787 році, коли американці обговорювали характер свого нового уряду [5].

У середньому в усьому світі 78% підтримують уряд обраних представників. Але інтенсивність цієї підтримки значно відрізняється між країнами. Приблизно шість із десяти ганців (62%), 54% шведів і 53% сенегальців і танзанійців дотримуються думки, що представницька демократія — це *дуже* добре. Лише 8% бразильців і 9% мексиканців погоджуються. Єдиними країнами, де існує значно сильніша опозиція представницькій демократії, є Колумбія (24% вважають, що це *дуже* погано) і Туніс (23% *дуже* погано).

У багатьох країнах скептицизм щодо представницької демократії пов'язаний з негативними поглядами на економічні умови. У 19 країнах люди, які кажуть, що їхні національні економіки перебувають у поганому стані, рідше вірять, що представницька демократія є хорошою для країни.

У 23 країнах віра в те, що представницька демократія — це добре, менш поширена серед людей, які вважають, що сьогодні життя гірше, ніж 50 років тому. В Іспанії, наприклад, лише 63% тих, хто вважає, що життя гірше, ніж раніше, вважають представницьку демократію хорошою річчю для їхньої країни, порівняно з 80%, які підтримують представницьку демократію серед тих, хто каже, що життя краще, ніж півстоліття тому.

Так само песимізм щодо наступного покоління пов'язаний із негативними поглядами на представницьку демократію. Приблизно в половині опитаних країн ті, хто вважає, що сучасні діти будуть у гіршому фінансовому становищі, ніж їхні батьки, рідше, ніж інші, вважають представницьку демократію хорошою формою правління. Серед мексиканців, які вважають, що наступне покоління буде гіршим, лише 52% вважають, що представницька демократія є хорошою для країни. Підтримка уряду обраними представниками становить 72% серед тих, хто каже, що дітям буде краще, ніж їхнім батькам.

Ставлення до представницької демократії також пов'язане з думками про різноманітність населення тої чи іншої держави. У більш ніж третині опитаних країн ті, хто вважає, що наявність людей різного походження — наприклад, різних етнічних груп, релігій і рас — робить їхню країну гіршим місцем для життя, рідше, ніж інші, підтримують уряд обраних представників. У Південній Африці, країні зі складною історією расового гноблення та конфлікту, 73% тих, хто схиляється до різноманітності, описують представницьку демократію як користь для своєї країни; лише 54% погоджуються, що різноманітність робить Південну Африку гіршим місцем для життя.

Висновки. Демократія є постійно змінним, динамічним феноменом. Її ключові компоненти — багатопартійність та змагальність; доступ опозиції до ЗМІ; інклюзивність виборчого права; справедливості і нейтральності виборчого процесу — трансформуються як і інші виміри демократії, такі як громадянські свободи, верховенство права, антикорупційне законодавство, участь громадянського суспільства в управлінні державними справами тощо. Така безперервна варіація змушує змінювати усталені підходи щодо класифікації правових режимів, які потрапляють у сферу неоднозначності, де багатопартійна виборча конкуренція є справжньою та жорстокою, але має певні вади. У цьому контексті слід зауважити, що жодна система багатопартійної конкуренції не є абсолютно справедливою та відкритою. Деякі багатопартійні виборчі системи явно не витримують тесту на демократію, інші мають серйозні недоліки, які, тим не менш, не заперечують їх загального демократичного характеру.

Список використаних джерел:

1. Poteete A. Democracy Derailed? Botswana's Fading Halo. *AfricaPlus*. № 20. 2014. URL: <http://africaplus.wordpress.com/2014/10/20/democracy-derailed-botswanas-fading-halo/> (date of application: 18.06.2023).
2. Carothers T. The End of the Transition Paradigm. *Journal of Democracy*. № 13. 2002. P. 5–21.
3. Globally, Broad Support for Representative and Direct Democracy. URL: <https://www.pewresearch.org/global/2017/10/16/globally-broad-support-for-representative-and-direct-democracy/> (date of application: 19.06.2023).
4. Many unhappy with current political system. URL: <https://www.pewresearch.org/global/2017/10/16/many-unhappy-with-current-political-system/> (date of application: 19.06.2023).
5. Primary Source by James Madison. *Federalist Papers*. № 10. 1787. URL: <https://billofrightsinstitute.org/primary-sources/federalist-no-10> (date of application: 19.06.2023).
6. Бисага Ю.М., Белов Д.М., Харута В.Ф. Реалізація принципу народовладдя: доктринальні засади. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. Випуск 76(2). Ч. 1. 2023. С. 79–86.
7. Рогач О.Я., Белов Д.М. Категорія «парадигма» в сучасних умовах функціонування української держави: теоретичні засади. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 1. 2022. С. 37–42.
8. Громовчук М.В., Белов Д.М. Гуманізм як філософсько-правова категорія в умовах формування нової парадигми в праві. *Аналітично-порівняльне право*. № 3/2022. С. 301–310.